

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА
КАФЕДРА АКАДЕМІЧНОГО І ЕСТРАДНОГО ВОКАЛУ ТА ЗВУКОРЕЖИСУРИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

з науково-педагогічної роботи

Людмила СТЕПАНЕНКО

«30» серпня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

СЦЕНІЧНИЙ СПІВ

для здобувачів вищої освіти

Галузь знань	02 «Культура і мистецтво»
Спеціальність	026 «Сценічне мистецтво»
Освітній рівень	перший (бакалаврський)
Освітня програма	«Акторська майстерність»
Спеціалізація	 (за наявності)
Вид дисципліни	обов'язкова
Форма навчання	<u>денна, заочна</u>
Навчальний рік	<u>2023/2024</u>
Кількість кредитів ECTS	<u>4/120</u>
Мова викладання, навчання й оцінювання	<u>українська</u>
Форма підсумкового контролю	<u>залік</u>

Викладач: Вежневель Ірина Леонідівна

Пролонгація за рішенням науково-методичної ради НАКККіМ

УДК 005(075.8)71.4к94я73

Розробник:

ВЕЖНЕВЕЦЬ Ірина Леонідівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури.

ПОГОДЖЕНО:

Директор інституту
сучасного мистецтва

Михайло
КУЛИНЯК

Протокол № 11 від «30» червня 2023 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО:

В.о. зав. кафедри академічного і
естрадного вокалу та звукорежисури

Світлана
САДОВЕНКО

Протокол № 13 від «02» червня 2023 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО:

В.о. зав. кафедри режисури та акторської
майстерності імені народної артистки України
Лариси Хоролець

Віктор ГИРИЧ

Погоджено з гарантом освітньої програми «Акторська майстерність»

Гарант освітньої програми Ольга ШЛЕМКО

Схвалено науково-методичною радою Академії
Протокол № 6 від «28» серпня 2023 р.

Голова науково-методичної ради Людмила СТЕПАНЕНКО

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Анотація навчальної дисципліни (у т. ч. міждисциплінарні зв'язки).

«Сценічний спів» є важливою ланкою в ланцюгу фахових дисциплін для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Акторська майстерність» 026 «Сценічне мистецтво». Дисципліна спрямована на формування та розвиток вокально-виконавських навичок, на поглиблене розуміння професійних питань сучасного сценічного простору та підвищення загальної музичної культури. Базується на знаннях спільних для комплексів музично-історичних та музично-теоретичних дисциплін, курсів гуманітарних наук: історії світової та української культури.

Об'єктами вивчення є голос, повноцінний розвиток і вдосконалення вокальних і художньо-виконавських даних творчої особистості відповідно до професійної діяльності.

2. Мета дисципліни: виявити, сформувані і реалізувати співацькі виконавські здібності у взаємозв'язку з теоретичними знаннями в царині вокального мистецтва. Набуття практичного досвіду вокального співу для майбутньої професійної акторської та викладацької діяльності відповідно до різноманітних художніх напрямків.

3. Завдання дисципліни:

- оволодіння теоретичними, практичними знаннями з вокалу відповідно до фахових компетентностей;
- засвоєння методів практичної доцільності використання музичних творів, специфіки їх інтерпретацій в професійній діяльності;
- підготовка актора здатного до продукування нових, оригінальних художніх ідей та їх втілення.

Структура навчального курсу складається з чотирьох змістових модулів (120 год.), зокрема практичних занять (56 год.), самостійної роботи (56 год.), які завершуються модульним контролем (8 год.) і семестровим контролем рівня засвоєння якості програмного матеріалу.

4. Компетентності, яких набуває здобувач при вивченні дисципліни відповідно до освітньої програми:

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК6. Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.

ЗК7. Здатність працювати в команді.

ЗК10. Здатність виявляти національну свідомість, патріотизм, дбати про національно-культурний і духовний розвиток України, плекати традиційні національні й загальнолюдські цінності.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК2. Здатність до творчого сприйняття світу та його відтворення у художніх сценічних образах.

СК3. Здатність до ефективної діяльності у колективі в процесі створення сценічного твору, керівництва роботою і / або участі у складі творчої групи в процесі його підготовки.

СК5. Здатність до публічної презентації результату своєї творчої (інтелектуальної) діяльності.

СК10. Здатність до креативного мислення, критичного аналізу, оцінки та синтезу нових складних ідей у творчо-виробничій сценічній діяльності.

СК11. Здатність до спілкування з широкою професійною та науковою спільнотою та громадськістю з питань сценічного мистецтва та виробництва, до взаємодії із представниками інших творчих професій.

СК12. Здатність передавати знання про сценічне мистецтво та практичний досвід фахівцям і нефахівцям.

СК13. Здатність розробляти і реалізувати просвітницький проекти з метою популяризації сценічного мистецтва в широких верствах суспільства, в тому числі і з використанням можливостей театральної преси, телебачення, Інтернету.

СК16. Здатність вільно орієнтуватися у напрямках, стилях, жанрах та видах сценічного мистецтва, творчій спадщині видатних майстрів.

СК18. Здатність сформулювати і керуватися у творчій діяльності актора власним надзавданням, спрямованим на розвиток українського театального мистецтва, моделювання його засобами розвитку морально здорового суспільства, виховання патріотизму, волі, національної гідності.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН2. Мати концептуальні наукові та практичні знання у сфері сценічного мистецтва.

ПРН6. Аналізувати проблемні ситуації й приймати обґрунтовані рішення для їх розв'язання.

ПРН10. Обирати оптимальні художньо-виражальні та технічні засоби відтворення креативного задуму при реалізації сценічного твору (проєкту).

ПРН12. Організовувати, планувати та провадити театально-педагогічну діяльність.

ПРН16. Визначати творчі можливості та перспективи особистого розвитку, здійснювати психологічну саморегуляцію.

ПРН17. Аналізувати та враховувати естетичні запити глядачів.

ПРН18. Знати основні закони психології творчості.

ПРН19. Управляти складною професійною діяльністю у сфері сценічного мистецтва з урахуванням правових, економічних та етичних аспектів.

ПРН20. Організовувати та керувати професійним розвитком осіб та груп, розробляти та реалізовувати творчі проєкти.

ПРН21. Презентувати результати професійної діяльності та проєктів у сфері сценічного мистецтва, доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, аргументацію та власний досвід.

ПРН22. Знати основні закони акторської майстерності; володіти виконавськими вміннями, виявляти мовну та мовленнєву компетентність, володіння сценічним мовленням, розкривати внутрішній світ, соціальні, психологічні, національні риси персонажа.

Програма навчальної дисципліни складається з чотирьох модулів:

1. Будова голосового апарату, співоче дихання.
2. Початок (характер) утворення вокального звуку. Резонансний спів.
3. Вокальна дикція. Охорона і гігієна голосу.
4. Культура мови у співі. Кантилена (cantilena).

2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(для денної форми навчання)

№ з/п	Назва розділу і теми	кількість годин						
		денна форма						
		усього	у тому числі					
			л	с	п	лаб	інд	м.к.
МОДУЛЬ 1. БУДОВА ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ, СПІВОЧЕ ДИХАННЯ								
1.1.	Вступ. Голосовий апарат, фонація, імпеданс	7			2			5
1.2.	Народні пісні, професійні обробки народних пісень.	7			2			5
1.3.	Типи співацького дихання. Вправи на розвиток дихання	7			2			5
1.4.	Народні пісні, естетика співу.	7			2			5
1.5.	Модульний контроль	2					2	
	Разом за модуль 1	30			8		2	20
МОДУЛЬ 2. ПОЧАТОК (ХАРАКТЕР) УТВОРЕННЯ ВОКАЛЬНОГО ЗВУКУ. РЕЗОНАНСНИЙ СПІВ								
2.1.	Три види атаки звуку. Вправи на атаки звуку	7			4			3
2.2.	Жанр романсу: теорія, історія, сучасність	7			4			3
2.3.	Резонаторна система. Резонансний спів	7			4			3
2.4.	Сучасний романс	7			4			3
2.5.	Модульний контроль	2					2	
	Разом за 2 модуль	30			16		2	12
	Разом за семестр	60			24		4	32
МОДУЛЬ 3. ВОКАЛЬНА ДИКЦІЯ. ОХОРОНА І ГІГІЄНА ГОЛОСУ								
3.1.	Дикція та артикуляція. Вправи на розвиток співочої дикції	7			4			3
3.2.	Вокальна музика кіно і театру	7			4			3
3.3.	Профілактика захворювань голосового апарату, професійна гігієна голосу	7			4			3
3.4.	Вокальні вправи, дикційні; сольний, ансамблевий спів	7			4			3
3.5.	Модульний контроль	2					2	
	Разом за 3 модуль	30			16		2	12
МОДУЛЬ 4. КУЛЬТУРА МОВИ У СПІВІ. КАНТИЛЕНА (CANTILENA)								
4.1.	Культура мови у співі. Правила орфоєпії	6			4			2
4.2.	Вокальні вправи, дикційні; ансамблевий спів	8			4			4
4.3.	Кантиленна манера співу	7			4			3
4.4.	Вокальні вправи, дикційні; сольний та ансамблевий спів	7			4			3
4.5.	Модульний контроль	2					2	
	Разом за 4 модуль	30			16		2	12
	Разом за семестр	60			32		4	24
	Разом з дисципліни	120			56		8	56

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
(для заочної форми навчання)

№ з/п	Назва розділу і теми	кількість годин						
		денна форма						
		усього	у тому числі					
л	с		п	лаб	інд	м.к.	с.р.	
МОДУЛЬ 1. БУДОВА ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ, СПІВОЧЕ ДИХАННЯ								
1.1.	Вступ. Голосовий апарат, фонація, імпеданс	10						10
1.2.	Народні пісні, професійні обробки народних пісень.	5			1			4
1.3.	Типи співацького дихання. Вправи на розвиток дихання	5			2			3
1.4.	Народні пісні, естетика співу.	10						10
1.5.	Модульний контроль	0					0	
	Разом за модуль 1	30			3		0	27
МОДУЛЬ 2. ПОЧАТОК (ХАРАКТЕР) УТВОРЕННЯ ВОКАЛЬНОГО ЗВУКУ. РЕЗОНАНСНИЙ СПІВ								
2.1.	Три види атаки звуку. Вправи на атаки звуку	7			1			6
2.2.	Жанр романсу: теорія, історія, сучасність	7			1			6
2.3.	Резонаторна система. Резонансний спів	7			1			6
2.4.	Сучасний романс	7			1			6
2.5.	Модульний контроль	2					2	
	Разом за 2 модуль	30			4		2	24
МОДУЛЬ 3. ВОКАЛЬНА ДИКЦІЯ. ОХОРОНА І ГІГІЄНА ГОЛОСУ								
3.1.	Дикція та артикуляція. Вправи на розвиток співочої дикції	10			1			10
3.2.	Вокальна музика кіно і театру	5						4
3.3.	Профілактика захворювань голосового апарату, професійна гігієна голосу	5			2			3
3.4.	Вокальні вправи, дикційні; сольний, ансамблевий спів	10						10
3.5.	Модульний контроль	2					0	
	Разом за 3 модуль	30			3		0	27
МОДУЛЬ 4. МОВЛЕННЯ У СПІВІ. КАНТИЛЕНА (CANTILENA)								
4.1.	Культура мови у співі. Правила орфоепії	7			1			6
4.2.	Вокальні вправи, дикційні; ансамблевий спів	7			1			6
4.3.	Кантиленна манера співу	7			1			6
4.4.	Вокальні вправи, дикційні; сольний та ансамблевий спів	7			1			6
4.5.	Модульний контроль	2					2	
	Разом за 4 модуль	30			4		2	24
	Разом з дисципліни	120			14		4	102

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Актуальність навчальної дисципліни

Сучасний етап розвитку театрального мистецтва висуває високі вимоги до професійної підготовки акторів, зокрема щодо вокальної майстерності майбутніх діячів сценічного мистецтва, адже вокальне мистецтво є повноправним компонентом драматичної дії.

Підготовка актора, здатного до вироблення нових, оригінальних художніх ідей і їх втілення, спрямованого на творчість, потребує оволодіння всім спектром теоретичних і практичних знань роботи з музичним і драматургічним матеріалом, з послідовною інтеграцією здобутих знань у галузі теорії та історії музики, сольного співу, танцю, сценічної мови, акторської майстерності. Вплив сучасного візуального та музичного мистецтва, філософських дискурсів, цифрових технологій і масмедіа, нетрадиційні методики створення театральних постановок та сценаріїв, відкритий, експериментальний творчий процес вимагають від актора нових рішень, практичних навичок і вміння оцінювати свої психофізичні данні, правильно використовувати тембральні якості та голосові можливості.

На *практичних заняттях* здобувачі повинні продемонструвати засвоєння теоретичного матеріалу, оволодіти практичними навичками співу вокальних творів різних жанрів, стилів, музичних фрагментів театральних вистав.

Самостійна робота передбачає поглиблене вивчення теоретичного матеріалу, отримання додаткової інформації щодо музично-театрального мистецтва, шляхом ознайомлення з додатковою літературою, відео і аудіо матеріалами, а також виконання самостійних робіт з аналізу та вивчення напам'ять тексту вокальних творів, що виконуються на практичних заняттях.

По закінченню курсу дисципліни здобувачі повинні скласти залік з теорії та продемонструвати здобуті навички співу.

МОДУЛЬ 1. БУДОВА ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ, СПІВОЧЕ ДИХАННЯ

Тема 1.1. Вступ. Голосовий апарат, фонація, імпеданс

Практичне заняття № 1 до теми 1.1.

Актуальність навчальної дисципліни, мета, основні завдання. Фахові компетентності. Програмні результати. Особливості роботи з теоретичним завданням, практичні навички. Особливості синтезу музичного і театрального мистецтва, синтетичні жанри. Головні вимоги до голосу актора-співака. Будова голосового апарату, фонація, захисні механізми голосової функції, імпеданс.

План

1. Вступ, мета й основні завдання навчальної дисципліни.
2. Навчальна дисципліна й особливості роботи з теоретичним завданням, опанування практичними навичками в процесі навчання.
3. Особливості синтезу музичного і театрального мистецтва, синтетичні жанри, роль актора-співака.

4. Головні вимоги до голосу актора-співака.
5. Будова голосового апарату, фонація, захисні механізми голосової функції, імпеданс.

Завдання для самостійної роботи до теми 1.1.

1. Співак-актор. Спільні та відмінні риси голосоутворення.
2. Синтез мистецтв як головна складова ролі співака.
3. Етика творчих відносин (щодо роботи співака-актора).
4. Будова голосового апарату, фонація, захисні функції, імпеданс.
5. Підготувати одну народну пісню (бажано в повільному темпі) без акомпанементу для практичного заняття.
6. Підготувати супровід (мінус) професійну обробку народної пісні для практичного заняття.
7. Дослідити літературні джерела (якщо вони є), умови створення; комплексний аналіз твору: історико-стилістичний, музично-теоретичний, вокально-технічний, виконавський (відповідно до фаху).

Література: 13; 16; 17; 24; 25; 26. URL: 6; 7; 9; 11; 13.

Тема 1.2. Народні пісні, професійні обробки народних пісень

Практичне заняття № 2 до теми № 1.2.

Практичне заняття присвячене першому прослуховуванню здобувачів: визначення природних якостей співочого голосу, тембру, діапазону, в якому голос звучить природно, без особливих зусиль. У процесі подальших занять виявляємо якості голосу, позитивні й негативні моменти голосоутворення, ступінь «навченості», «музичних здібностей» вміння сприймати і виконувати методичні вказівки викладача. За наявності природного співочого звукоутворення – створюємо умови для розвитку, прищеплюємо необхідні вокальні навички, що відповідають традиційній естетиці *bel canto*. Акцентуємо увагу на відмінність мовленнєвого звуку від вокального, вивчаємо будову голосового апарату, основи професійного володіння ним. З'ясовуємо особливості психофізичних даних здобувачів (у новачків індивідуальний тембр майже не проявляється), прищеплюємо повагу, вміння цінувати індивідуальну красу тембру.

План

1. Виконання народних пісень, професійних обробок народних пісень за вибором здобувачів (сольний спів *a cappella*).
2. Виконання професійних обробок народних пісень в різних сучасних стилях за вибором здобувачів (з супроводом).

Завдання для самостійної роботи до теми 1.2.

Опрацювання літературного і музичного текстів пісень особистого репертуару та ансамблевого, з який було запропоновано під час практичного заняття. Особлива увага на аналіз художнього змісту, в контексті акторського завдання.

Тема 1.3. Типи співацького дихання. Вправи на розвиток дихання

Практичне заняття № 3 до теми 1.3.

1. Типи співацького дихання: 1) ключичне; 2) грудне; 3) діафрагматичне. Найбільш зручним є діафрагматичне дихання, але за медичними дослідженнями діафрагма бере участь при *всіх типах* дихання. У співочому диханні головним є не вдих, а видих. Тип дихання залежить від характеру виконуваного твору: при виконанні ліричних творів використовується більш спокійне, глибоке дихання, твори у швидких темпах потребують короткого, «легкого».

На глибину подиху впливає кількість і розмір пауз, лад, темп, характер вербального тексту, психологічний стан, сценічне положення артиста: лежачи – більш низьке, стоячи чи рухаючись – більш високе (тобто, мішаний тип дихання). Використання грудного або черевного типу дихання, обирається автоматично в процесі виконання. Слуховий та інтонаційний контроль є координатором потрібного дихання та сили звучання. Виконання вправ на розвиток дихання (обговорення різних вправ за вибором здобувачів і їх виконання).

Завдання для самостійної роботи до теми 1.3.

Робота здобувача полягає в опрацюванні спеціальної методичної літератури, умінні вільно орієнтуватися у фахових термінах, умінні здійснювати аналіз, давати оцінку художнього рівня співу, його відповідності творчим завданням. Із цією метою пропонуються різноманітні творчі завдання для індивідуального розвитку аналітичного мислення.

1. Послідовність ознайомлення з вокальним твором, аналіз і синтез отриманих даних.
2. Які типи співацького дихання існують? Відрізняються вони від типів дихання акторів?
3. Вправи на розвиток активізації дихання, розвиток довжини видиху.
4. Методики для розвитку акторського та співацького дихання (демонструємо ті, що вже апробовані на заняттях з культури мовлення, акторської майстерності тощо).

Література: 26; 27. URL: 3; 4; 6; 8.

Тема 1.4. Народні пісні, естетика співу

Практичне заняття № 4 до теми 1.4.

Народні пісні, естетика співу. Основою є кантилений спів, характерними рисами українського співу є емоційність, відкритість, щирість виконання у поєднанні з природною ліричною глибиною. Вокальна майстерність з психологічно забарвленим словом, драматичне наповнення, індивідуально неповторна манера чіткої та виразної вимови, ***природне поєднання вокального і мовленнєвого звуку***. Виконання народних пісень різними видами вокалу: академічним, народним, естрадним.

План

Виконуємо:

1. Вправи на розвиток довжини дихання.
2. Вокальні вправи на чистоту інтонування за прикладом мовленнєвої інтонації.
3. Прослуховування українських народних пісень підготовлених самостійно.
4. Аналіз творів і їх виконання.
5. Народна пісня літературного походження («Повій вітре на Україну») пісня (романс) на слова Степана Руданського (1834-1873) ансамблевий спів із супроводом.

Завдання для самостійної роботи до теми 1.4.

Для практичного заняття підготувати:

1. вправи на довжину дихання;
2. вправи на артикуляцію;
3. підготувати одну українську народну пісню (бажано в повільному темпі), зробити аналіз музичного та літературного тексту, з'ясувати історію цієї пісні. Запропонувати свій відеокліп з сюжетом на музику цієї пісні.
4. «Народна пісня літературного походження» (пояснити цей термін). Тематичний спектр і емоційна тональність пісень літературного походження.

Література: 22; 23; 28. URL: 6; 9; 14.

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ № 1 (2 год.)

1. Вправи на довжину дихання.
2. Вокальні вправи на чистоту інтонування.
3. Виконання народних пісень сольо та у складі ансамблю (на початковому етапі ансамблевий спів одноголосний).

МОДУЛЬ 2. ПОЧАТОК (ХАРАКТЕР) УТВОРЕННЯ ВОКАЛЬНОГО ЗВУКУ. РЕЗОНАНСНИЙ СПІВ

Тема 2.1. Три види атаки звуку. Вправи на атаки звуку

Практичне заняття № 5 до теми 2.1.

Три види атаки звуку. Вправи на різні атаки звуку, штрихи. Ритм і характер музичного твору Техніка legato. Орфоепія (від грец. orthos – правильний і epos – мовлення) у співі (перенесення звуку з однієї висоти на іншу за допомогою дихання). Техніка staccato (необхідна для виконання творів характерного репертуару). Залежність фразування від посилення дихання (вправи на crescendo і diminuendo), **інтонаційна виразність співу**. Робота над твердою і м'якою атаками проходить у поєднанні з вправами на різні типи дихання. Поєднання вокальної атаки і зміни гучності. Атака з придыхом як елемент художньої виразності народних пісень (або творів епохи bel canto XVIII ст.).

Завдання для самостійної роботи до теми 2.1.

1. Види атаки звуку. Вправи на різні атаки звуку.
2. Термінологія: legato, staccato, crescendo і diminuendo, bel canto.
3. Виконання вправ на довжину дихання
4. Опануємо виконання різних типів атаки звуку, штрихи в творах індивідуальної сольної програми (народні пісні та романси, бажано сучасні).
5. Підготувати матеріал з історії жанру романсу, українського романсу.
6. Загальні і відмінні риси народної пісні та романсу.

Література: 12; 16; 25; 16; 27; 28. *URL:* 11; 14.

Тема 2.2. Жанр романсу: теорія, історія, сучасність

Практичне заняття № 6 до теми 2.2.

Жанр романсу: теорія, історія, сучасність. Опрацювання спеціальної літератури, фахової термінології, здійсненні аналізу музичних творів. Оцінка художнього рівня твору і його виконання, творче завдання співака-актора (відповідно до драматичної дії).

План

Пропонуються різноманітні творчі завдання для індивідуального розвитку аналітичного мислення:

1. у чому відмінність пісні від романсу?
2. якість акомпанементу, музичний інструмент, що супроводжує спів впливає на художню цінність романсу?
3. в яких театральних виставах лунали романси?
4. визначення «пісні-романсу» вжив М. Лисенко. Наскільки цей термін відповідає сучасному романсу?

Найважливішою рисою, яка визначає пісню-романс як один із жанрів фольклору, є усність побутування – довговічне поширення в усній народній традиції. Саме це відрізняє її від романсів, створених професіональними композиторами, серед яких лише окремі зразки наближаються своїми художньо-стилістичними рисами до народних пісень, міцно увійшли в побут, збагативши скарбницю українського фольклору. Наприклад, такі всім відомі пісні:

«Дивлюсь я на небо» (музика Л. Александрової)

«Нащо мені чорні брови» (музика Д. Бонковського)

«Тихесенький вечір» (музика К. Стеценка)

«Тихо над річкою» (музика П. Батюка)

5. Співаємо ці пісні романси (ансамблевий спів без попередньої підготовки). Мета – перевірити, наскільки швидко запам'ятовується літературний текст.

Література: 14; 20; 21; 22; 23; 28. *URL:* 6; 7; 9; 11; 13.

Тема 2.3. Резонаторна система. Резонансний спів

Практичне заняття № 7 до теми 2.3. (4 год.)

1. Резонаторна система – система уявлень про взаємопов'язані між собою акустичні, фізіологічні та психологічні закономірності освіти та сприйняття співочого голосу. Високі естетичні та вокально-технічні якості за рахунок максимальної активізації резонансних властивостей голосового апарату.

2. Резонансний спів як проблема у сучасній вокальній педагогіці. Формування фонетико-акустичного методу. Творчість Олександра Мишуги. Вокально-педагогічна практика М.Е. Донець-Тессейр, М. Микиши, теоретичні основи резонансного співу.

Завдання для самостійної роботи до теми 2.3.

Фольклористи зараховують романс до народно-пісенної творчості, музикознавці та літературознавці – як жанр професійної музики та поезії. Драматурги стверджують, пісня-романс є **найкращим виразом душі сценічного героя**. Робота здобувачів полягає в опрацюванні спеціальної літератури, здійсненні аналізу музичних творів.

1. Резонаторна система, резонансні властивості голосового апарату.
2. Резонансний спів. Фонетико-акустичний метод.
3. Опрацювання романсів індивідуального репертуару.
4. Пісня-романс «Тихо над річкою» (музика П. Батюка), аналіз музики та тексту. Співати в сучасній обробці з акомпанементом (мінус)

(завдання для всієї групи, бажано співати двоголосно).

<https://xminus.me/track/282844/тихо-над-річкою>

Література: 26. URL: 11; 13; 15.

Тема 2.4. Сучасний романс

Практичне заняття № 8 до теми 2.4.

Сучасний романс. Сучасний український романс (класичний і естрадний). Різноманітні творчі завдання для індивідуального розвитку:

1. Відмінність сучасного романсу від класичного (українського професійного солоспіву).

2. В Україні вже в ХІХ столітті романс існував як авторська пісня, але був відомим з ХVІІ століття (міські варіанти пісень селян або композиції в народно-пісенному стилі) (яке походження романсу? В якому столітті? Мета?).

План

1. Виконуємо: народну пісню літературного походження («Повій вітре на Україну») пісня-романс на слова Степана Руданського (1834–1873) (ансамблевий спів, за участі одного-двох солістів).

2. Виконуємо: пісню-романс «Тихо над річкою» (музика П. Батюка).

Співати в сучасній обробці з акомпанементом (мінус, завдання для всієї групи, бажано двоголосний спів).

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ № 2

Модульний контроль виконавських навичок сольного і ансамблевого співу здобутих на попередніх практичних заняттях.

1. Виконуємо народну пісню літературного походження («Повій вітре на Україну») пісня-романс на слова Степана Руданського (1834–1873) (ансамблевий спів).
2. Виконуємо пісню-романс «Тихо над річкою» (музика П. Батюка). Співати в сучасній обробці з акомпанементом (мінус) (завдання для всієї групи, але співати сольно).

МОДУЛЬ 3. ВОКАЛЬНА ДИКЦІЯ. ОХОРОНА І ГІГІЄНА

Тема 3.1. Дикція та артикуляція. Вправи на розвиток співочої дикції

Практичне заняття № 9 до теми 3.1.

1. Вокальна дикція й артикуляція. Гарна дикція є ознакою високої співочої культури. Від якості слова залежить виразність співу, його художні вартості. Формування звуку у вокальному мистецтві називається вокальною технікою, формування слова – дикцією. Артикуляція (лат. *articulatio*, від *articulo* – «розчленовую») – робота органів мовлення, спрямована на продукування звуків. Робота над: внутрішньою артикуляцією (м'язи глотки, м'яке піднебіння, корінь язика), пов'язана з формуванням вокальних голосних; зовнішньою артикуляцією (активність губних м'язів, нижньої щелепи, кінчика язика), що, в свою чергу, пов'язане з формуванням приголосних. Застосовуються вправи для розвитку дикції (скоромовки, спів вправи на склади тощо).

2. Охорона і гігієна голосу. Акустичне, фоніатричне, лор-діагностичне обстеження, експертиза приміщень; екологічна культура, раціональне харчування, загартування, дихальні вправи; профілактика шкідливих звичок, професійне ставлення до свого інструменту (голосу). Звички надмірного використання голосу.

План

1. Вокальна дикція і артикуляція, у чому різниця цих термінів?
2. Вплив дикції та артикуляції на якість вокалізації.
3. Термін «дикція» як ознака деяких елементів художньої виразності мови або особливостей вимови артиста.
4. Дикційні вправи.
5. Охорона і гігієна голосу.
6. Реабілітація і відновлення голосу після хвороби або травми.
7. Створення умов для якісної творчої роботи в режимі голосового навантаження.
8. Запобігання надмірному використанню голосу.

Завдання для самостійної роботи до теми 3.1.

Самостійна робота здобувача складається з вивчення музичного тексту творів і вправ, професійної термінології, етики використання і запобігання надмірного використання голосу актора, вивчення нормативних документів про охорону праці відповідно до професійного напрямку.

Література: 13; 24; 26; 27. URL: 4; 5; 8; 14.

Тема 3.2. Вокальна музика кіно і театру

практичне заняття № 10 до теми 3.2.

Вокальна музика кіно і театру. Ж. Мельєс, перша у Франції кіностудія (1896) ігрові фільми, авангардний вклад французького композитора Еріка Саті в музичний супровід. Перші музичні фільми.

З 1907 р. в Україні регулярно виробництво кінофільмів (Київ, Одеса, Харків, Катеринослав). Екранізація театральних вистав. Музичні фільми («Наталка-Полтавка», «Богдан Хмельницький» та ін.) за участю акторів українського театру (М. Садовський, М. Заньковецька, І. Мар'яненко тощо).

План

Виконуємо окремі номери «Наталки-Полтавки» з музичним супроводом:

1. «Віють вітри», пісня Наталки з 1 дії опери М. Лисенко
2. «Ой, під вишнею» пісня Виборного з 1 дії
3. «Сонце низенько» пісня Петра з 2 дії

Бажано перед співом подивитись уривки з музичного фільму, зробити аналіз співу, акторського завдання, створити ситуаційну мізансцену, в якій приймає участь вся група (дійовість зовнішня – ситуаційна), а у соліста – внутрішня (психологічна).

Тема 3.3. Профілактика захворювань голосового апарату, професійна гігієна голосу

Анотація до практичних занять № 11 до теми 3.3. (4 год.)

Історичний аспект проблеми вивчення голосу. Профілактика захворювань голосового апарату, професійна гігієна голосу. Дисфонія голосового апарату. Фонопедична терапія при дисфонії. Особливості лікування. Перенавантаження голосу, «звичайний кашель». Професійні порушення голосу. Специфіка голосового режиму. Поняття фонастенії, її види та прояви, методи профілактики. Афонія. Методи лікування та відновлення після порушень голосу. Значення побутового режиму співака, та загальні норми гігієни голосу.

Завдання для самостійної роботи до теми 3.3.

1. Загальні норми гігієни голосу.
2. Перевантаження голосу (які його прояви?).
3. Афонія, дисфонія. Як відновити голос?

4. Історичний аспект. З якого часу дослідження голосу отримали наукове обґрунтування?
 5. Які професійні порушення голосу ви знаєте?
 6. У чому полягає специфіка охорони голосу у професійній діяльності? (окремі аспекти трудової дисципліни).
 7. Режим роботи актора, профілактика порушень голосу і слуху.
 8. Вікові особливості трансформації голосу.
 9. Діагностика порушень голосу і слуху.
 10. Різновиди і причини голосових розладів.
- Література: 13; 24; 26; 27. URL: 4; 5; 8; 14.

Тема 3.4. Вокальні вправи, дикційні; сольний, ансамблевий спів

Практичне заняття № 12 до теми 3.4.

Основи техніки вокально-ансамблевого співу. Види музичного слуху. Розвиток гармонічного і мелодичного видів слуху. Почуття ансамблю як творча єдність у виконанні музичного твору та створення художнього образу. Ансамблевий спів у театральному мистецтві: спів як компонент характеристики героя, музика – як частина драматургії. Проблема співвідношення музики та слова. Ансамбль (хор) і сценічна дія.

План

1. Основи техніки вокально-ансамблевого співу.
2. Розвиток гармонічного і мелодичного видів слуху.
3. Почуття ансамблю як творча єдність.
4. Ансамблевий спів у театральному мистецтві.
5. Проблема співвідношення музики та слова.
6. Ансамбль (хор) та сценічна дія.

Завдання для самостійної роботи до теми 3.4.

Творча робота:

- 1) створити список українських кінофільмів і театральних вистав, що озвучено народними піснями і романсами (бажано згадати акторів, що їх виконували, та режисерів)
- 2) перелічити всі види музичного слуху.

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ № 3

Модульний контроль виконавських навичок сольного і ансамблевого співу здобутих на попередніх практичних заняттях. Сольне виконання індивідуальної програми та участь в ансамблевому співі. Спів а cappella та з акомпанементом (мінус).

МОДУЛЬ 4. МОВЛЕННЯ У СПІВІ. КАНТИЛЕНА (CANTILENA)

Тема 4.1. Культура мови у співі. Правила орфоепії

Практичне заняття № 13 до теми 4.1.

Практика побутового, фольклорного музикування. Диференціація мовленнєвої та співацької техніки звукоутворення. Специфічні вокальні прийоми, що відповідають фонетичним, мовно-артикуляційним особливостям текстів і закономірностям вокального інтонування. Цілісність семантичного, виразно-емоційного компонентів і техніки звукоутворення.

Для кантиленного співу характерно подовжене звучання голосних, швидке «втручання» приголосних. Вимова приголосних (не зловживати сонорними приголосними «р», «м», «л», «н», «ж», «з», особливо наприкінці слова). Вправи на розвиток співочої дикції. Орфоепія у співі вивчає закони вимови голосних, приголосних та йотованих фонем. Поєднання виразності співу з фонетичною чистотою і літературністю мови.

План

1. Артикуляційний апарат співака / актора.
2. Мовленнєва і співацька техніка звукоутворення.
3. Збагачення мовленнєвої діяльності, її змістовного насичення, емоційного забарвлення та артикуляційної диференціації.
4. Цілісність семантичного, виразно-емоційного компонентів та техніки звукоутворення.

Завдання для самостійної роботи до теми 4.1.

Самостійна робота здобувачів є однією з основних частин роботи щодо засвоєння вокально-технічних навичок виконання. Невірно виконана вокалізація під час самостійного опрацювання вокального матеріалу може звести нанівець всю попередню роботу і навіть нашкодити голосовому апарату. Бажано вокальні вправи виконувати в присутності викладача.

Самостійна робота здобувача складається з вивчення музичного та вербального тексту творів і різноманітних вправ. Також важливою складовою самостійної роботи здобувачів є прослуховування записів відомих майстрів співу, акторського співу в театральних виставах, що сприяє формуванню гарного смаку та звукового відчуття.

1. Вправи на довжину дихання, високу співочу позицію.
2. Вправи на дикцію, артикуляцію звуку.
3. Аналіз і вивчення вокальних творів, що виконуються під час практичних занять (емоційна виразність, художній спів).
4. Прослуховування записів відомих майстрів співу, акторського співу в театральних виставах.

Література: 10; 11; 13; 24; 27. URL: 5; 8; 14.

Тема 4.2. Вокальні вправи, дикційні; ансамблевий спів

Практичне заняття № 14 до теми 4.2.

План

1. Опрацювання навчального репертуару в контексті виконавських завдань.
2. Жанрова основа, стильові особливості музичних творів.
3. Інтерпретація твору, сценічне виконання, режисерське рішення.
4. Емоційність і виконавська логіка художнього образу твору.

Завдання для самостійної роботи до теми 4.2.

Написати творчу роботу на тему: «Музичні жанри драматичного театру» (не менше 2 стор. А 4).

Тема 4.3. Кантиленна манера співу

практичне заняття № 15 до теми 4.3.

Основним видом голосоведіння у співі є кантилена. Кантиленна манера співу. Принцип кантиленного співу. При переході від одного звука до іншого, від першої ноти до наступної голос має звучати однаково, на мовленнєвій або співочій опорі, потрібно зберігати однорідність звучання. Кантиленні мелодії в кожній національній школі мають свої характерні особливості, але ***техніка кантиленного співу єдина для всіх вокальних шкіл***. Кантиленний спів пов'язаний не тільки зі співом legato, але і якістю звукоутворення.

План

1. Кантиленна манера співу.
2. Принцип кантиленного співу.
3. Національний характер кантилени;
4. Техніка кантиленного співу, якість звукоутворення.

Завдання для самостійної роботи до теми 4.3.

1. Вправи на довжину дихання, високу співочу позицію.
2. Вправи на дикцію, артикуляцію звуку.
3. Аналіз та вивчення вокальних творів, що виконуються під час практичних занять.
4. Прослуховування записів відомих майстрів співу, аналіз акторського співу в театральних виставах.

Література: 10; 11; 13; 24; 27. URL: 5; 8; 14.

Тема 4.4. Вокальні вправи, дикційні; сольний і ансамблевий спів

Практичне заняття № 16 до теми 4.4.

План

1. Опрацювання навчального репертуару в контексті виконавських завдань.
2. Жанрова основа, стильові особливості музичних творів.
3. Інтерпретація твору, сценічне виконання (поєднання співу з драматичним текстом)
4. Емоційність і виконавська логіка художнього образу твору.

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ № 4 (2 год.)

Прослуховування всього опанованого здобувачами репертуару. Підбиття підсумків проведеної роботи, визначення рівня теоретичної підготовки. Оцінювання якості виконання вокальних творів сольо та в ансамблі. Проведення диференційованого заліку з публічним виконанням вокального репертуару.

4. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ

№ з/п	Назви виду роботи, способи набуття знань	Бали за 1 заняття	Бали за всі заняття (максимальні)	Бали за всі заняття (максимальні)	Бали за всі заняття (максимальні)	Бали за всі заняття (максимальні)
			1 модуль	2 модуль	3 модуль	4 модуль
1	Практичні заняття	3	4 x 3=12	8 x 3 = 24	8 x 3 =24	8 x 3 = 24
2	Самостійна робота	2	4 x 2 = 8	8 x 2 = 16	4 x 2 = 8	8 x 2 = 16
3	Модульна контрольна робота	5	1 x 5 = 5	1 x 5 = 5	1 x 5 = 5	1 x 5 = 5
	Усього за модуль		25	45	37	45
	Залік		30		18	
	Разом дисципліни ³		25+45+30 = 100 балів		37+45+18 = 100 балів	

5. ОРІЄНТОВНИЙ СПИСОК КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Актуальність навчальної дисципліни «Сценічний спів».
2. Синтетичні мистецтва і роль співака-актора.
3. Кантилений спів. Національний характер кантиленного співу.
4. Музичний стиль вокальної музики в театральних драматичних виставах.
5. Мовленнєва і співацька техніка звукоутворювання.
6. Орфоепія у співі.
7. Спів – це характеристика героя, а музика? Наведіть приклади.
8. Український романс: теорія, історія та сучасність.
9. Чим відрізняється народна пісня від романсу?
10. Дикція і артикуляція.
11. Типи співочого дихання. Види атаки звуку.
12. Термінологія: legato, staccato, crescendo, diminuendo, bel canto
13. Стиль bel canto.
14. Будова голосового апарату
15. Види атаки звуку, як ними користуватися?
16. Перші музичні фільми в Україні.
17. Запобігання надмірному використанню голосу.
18. Створення умов для якісної роботи голосу.
19. Тембри голосів: чоловічі, жіночі, дитячі.
20. Резонаторна система співу.
21. Резонансний спів.
22. Гігієна голосу.
23. Профілактика професійних захворювань голосу.
24. Методики розвитку довжини дихання або гімнастика для дихання (Бутейко, Стрельнікової, Корпан тощо).
25. Актор і його голос.

6. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧА

Відповідь здобувача оцінюється на:

- **Оцінку А (90-100)** – якщо повно та глибоко, розгорнуто, правильно та обґрунтовано викладено матеріал:
 - здобувач виявляє глибокі знання усієї програми навчальної дисципліни;
 - відображає чітко знання термінів, правильно формулює відповідь, робить власні висновки та узагальнення;
 - застосовує теоретичні знання на практиці, робить власні висновки та узагальнення;
 - володіє навичками івент-аналізу масових та елітарних практик;
 - розуміє можливості сучасних наукових методів та володіє цими методами на рівні, необхідному для вирішення практичних завдань, що постають при виконанні професійних обов'язків.
- **Оцінку В (82-89)** – якщо правильно та обґрунтовано викладено матеріал:
 - здобувач виявляє знання усієї програми навчальної дисципліни;
 - відображає чітко знання термінів, правильно формулює відповідь, робить певні узагальнення;
 - але відповідь не містить усіх необхідних відомостей про предмет запитання;
 - наявні незначні неточності у виконанні практичних завдань.
- **Оцінку С (74-81)** – якщо правильно викладено матеріал:
 - відображає знання термінів, логічно формулює відповідь, але наявні незначні недоліки у розкритті змісту понять, категорій, закономірностей, нечіткі їхні характеристики;
 - наявні неточності у виконанні практичних завдань.
- **Оцінку D (64-73)** – якщо відповідь здобувач є поверхневою, недостатньо аргументованою:
 - є неповною, не містить усіх необхідних відомостей про предмет запитання;
 - є не зовсім правильною: наявні недоліки у розкритті змісту понять, категорій, закономірностей, нечіткі їх характеристики;
 - свідчить про наявність прогалин у знаннях, зокрема не засвідчує повною мірою знання основних понять, концепцій, категорій;
 - не містить посилань на літературу;
 - викладена з порушенням логіки подання матеріалу.
 - містить багато граматичних, грубих стилістичних помилок та виправлень;
- **Оцінку E (60-63)** – якщо відповідь здобувача є поверхневою:
 - свідчить про наявність прогалин у знаннях, зокрема не засвідчує повною мірою знання основних понять, концепцій, категорій;
 - викладена з порушенням логіки подання матеріалу.

- **Оцінку FX (35-59)** – якщо здобувач не відповів на поставлене питання або відповідь є неправильною:
 - не розкриває сутності питання, або ж допущено грубі змістовні помилки, які свідчать про відсутність відповідних знань у здобувача чи їх безсистемність та поверховість;
 - не знає основних положень навчальної дисципліни та принципів аналізу ситуацій; не вміє сформулювати власну думку та викласти її.
- **Оцінку F (1-34)** – якщо здобувач не відвідував заняття, не відпрацював їх, не проявляв бажання пізнавати навчальну дисципліну.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену/заліку, курсового проекту (роботи), практики
90–100	A	Відмінно
82–89	B	Добре
74–81	C	
64–73	D	
60–63	E	Задовільно
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Публікації науково-педагогічного працівника за темою навчальної дисципліни:

1. Вежневцеь І. Л. Символізм віршів П. Елюара в камерно-вокальних творах Франсіса Пуленка. Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство: наук. журн. Вип. 1(8). Київ : Міленіум, 2017. С. 165–170.
2. Вежневцеь І. Л. Наративна складова жанру «музичний портрет» в творчості Ф. Пуленка. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. Вип. 6. Харків : ХДАДіМ, 2017. С. 112–118.
3. Вежневцеь І. Л. «Музичний портрет», жанри *mélodies* і *chanson* в камерно-вокальній творчості Франсіса Пуленка. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. пр. Вип. XXXXI, 2018. Київ : Міленіум, 2018. С. 201–209.
4. Вежневцеь І. Л. Еволюція жанру музичного портрета у творчості Франсіса Пуленка: наратив та візуалізація. Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва: наук. електр. журн. Вип. 1(3). Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. С. 14–19.
5. Вежневцеь І. Л. Екфразис синтезу мистецтва в жанрі музичного портрета // World Science: наук. електр. журн. Вип. 1 (29), 6. Dubai: ROST, 2018. С. 84–88.
6. Вежневцеь І. Л., Каблова Т. Б. Музичний портрет в контексті синтезу мистецтв // International Scientific and Practical Conference, World Science: наук. журн. Вип. 1(29), 6. Варшава, 2018. С. 9–12.
7. Вежневцеь І. Л. Інтерпретація художніх текстів у інтермедіальному вимірі. Франсіс Пуленк «Заручини жартома». Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2020. № 3. С. 193-199.
8. Вежневцеь І.Л. Інтермедіальність і інтерпретація «Коротка соломинка» Ф. Пуленка. Мистецтвознавчі записки № 39, 2021 (червень), розділ Музичне м-в, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2021.
9. Ірина Вежневцеь «Музичні портрети» в творчості Франціска Пуленка»: монографія. Київ: НАКККіМ, 2020. 192 с.

Основна література:

10. Антонюк В. Г. Постановка голосу [посібник для музичних вузів]. Київ: Українська ідея, 2000. 68 с.
11. Березан О. І. Органи мовлення: анатомо-фізіологічні та клінічні аспекти. Полтава: РА «Бойко», 2005. 92 с.
12. Бойко А. Вокальний стиль *Bel canto* як провідний метод сучасної освіти. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Вип. № 139. Харків, С. 221–

225.

13. Боярчук О. Д. Анатомія, фізіологія и патологія органів слуху та мови: навчальний посібник для здобувачів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2008. 175 с.
14. Булат Т. Український романс. Київ: Наукова думка, 1979. 317 с.
15. Бичко А.К. та ін. Теорія та історія світової та вітчизняної культури: Курс лекцій. Київ : Либідь, 1992
16. Гладішева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність. Міністерство культури України. Київський державний інститут театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого, 1996. 264 с.
17. Гринь Л.О. Діагностика сформованості вокальної майстерності майбутнього актора музично-драматичного театру. Наукове видання. Методичні рекомендації. Загальна редакція Г.В. Локарева. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 85 с.
18. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва: підручник. Київ: НМАУ, 1997. 320 с.
19. Давидов М. А. Виконавське музикознавство: енциклопедичний довідник. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 400 с.
20. Комісаров О. В. Початкове навчання співу на фонетичній основі української мови. Київ : ІСДО, 1995. 88 с.
21. Корзун В.В. Художня інтерпретація музичних творів як вищий щабель виконавської майстерності. *Наукові записки : зб. наук. праць. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2014. Вип.120. С 74-79.
22. Малишев Ю.В. Солоспіви: нариси та нотатки про українську вокальну лірику. Київ : Музична Україна, 1968. 219 с.
23. Сюта Б. О. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ: Музична Україна, 2014. 592 с.
24. Люш Д. Розвиток і охорона співацького голосу. Київ: Музична Україна, 1988. 138 с.
25. Саїк Г.Ф. Формування виконавської майстерності у здобувачів на основі активізації емоційно-естетичного переживання музики: дис.... канд. пед. наук: 13.00.02. Київський нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2000.
26. Хоменко А.Б. Основні захисні механізми голосової функції, імпеданс. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*, 2015. № 2. С. 83-87. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2015_2_18
27. Цюпа Н.П. Методичні аспекти роботи над вокальним диханням (за методикою І. Прянішнікова). *«Молодий вчений»*, № 3 (55), 2018.
28. Шреєр О.Я. Українська пісня-романс в її джерелах і розвитку (ХУІ-ХУІІІ ст.). Київ : Муз. Україна, 1947. 125 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Електронний каталог Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв <http://library.nakkkim.edu.ua>
2. Електронна бібліотека <http://www.info-library.com.ua>
3. Етика та естетика мистецтва. Синтетичні мистецтва https://pidru4niki.com/14360106/etika_ta_estetika/sintetichni_mistetstva
4. Захворювання голосового апарату (сайт) <http://лор.net>
5. Гігієна голосу (музичний сайт) <http://vocal.in.ua/gigiena-golosa/>
6. Коменда О. Музика мови і мовлення в концепції українського національного мово-стилю Олександра Козаренка <https://core.ac.uk/download/pdf/153586381.pdf>
7. Лімін В. Формування вокальної культури у здобувачів інститутів мистецтв на засадах художньо-мистецьких традицій. Молодь і ринок. 2011. №. 10. С. 159–162. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_10_39
8. Малахова А. Анатомо-фізіологічний механізм голосоутворення. <https://vseosvita.ua/library/statta-anatomo-fiziologicnij-mehanizm-golosoutvorennja-133805.html>
9. Музична скриня: music-ukr.blogspot.com
10. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua>
11. Словник-довідник музичних термінів за книгами ЮЄ. Юцевич <http://term.in.ua>
12. Українська культура [Електронна копія] : коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в укр. нар. ун-ті. Іван Огієнко <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=323>
13. Пісні та романси (мінус в різних тональностях) <https://xminus.me/>
14. Методики дихання: К.П. Бутейко, О.С. Стрельнікової, М. Корпан <https://newsyou.info/2022/12/dixannya-bez-nerviv-vibirayemo-dixalnu-gimnastiku>
15. Методи формування вокальної майстерності на основі резонаторної системи співу (Н.М. Павлюк · 2023 — (РТС), резонаторна та дихальна системи, типи дихання, резонатори у співі)